

Самур

№ 2 (226) 2010-йисан 27-ФЕВРАЛЬ

1992-йисан январдилай акъатзава

ХОЖАЛЫДИН СЕД

Цемуъжууд юс инлай вилик, 1992-йисан 26-февралдиз эрменийри Хожалыдин ағылайирин кылел лугъуз тежедай хътин чехи мусибатар гъанай. Эрмени чапхунчийри ина вишералди инсанар, битав хизанар яна къенай, вишералди инсанар есирада къунай. Шеъгер къияй-къилди чукъурнай. Абуру азербайжанийриз къарши авур и вагъшивилер гуъгъульай вири дуныядиз чир хънай. 2005-йисан 18-февралдиз Америкадин Садхъянвай Штатрин Индиана штатдин векил тир конгрессмен Ден Бартон Адепатрин Палатада авур раҳунра АСШ-дин конгресдивай Хожалыда гъакъикъатдан чехи мусибат хъайди хиве къун талабнай. Ада вичин раҳунра конкрет фактарап асаслу яз лагъанай: "1992-йисан февралдади Хожалы Азербайжанды гъвччи шеъгер тир. Къе ам ери амач. 1992-йисан 26-февралдиз эрменийри ина 613 кас, гъакъини битав хизанар яна къена, 1725 кас есирада къуна, 1000 кас набутарна, 150 кас кваҳына."

Ихътин вагъшивилериз рехъ гайи эрменияр чехи жазадиз лайих я. Къвердавай гзаф улквейр ва абурун ағылайир эрменийри вагъшивилерини чапхунчивилерин гъавурда хъсандиз акъазва. Абуру Азербайжандын гъахъ къалахдик къуна кутазва. Са гафни авачиз, Дагълух Къарабагъдин месэла гъял хъана къанзана. И месллада гъалтайла Азербайжан гъахълу тирди вири дуныядиз ашкара я. Гъавиляй алай ийсуз дуныядин гзаф улквейра Хожалыдин сед къилди къеъд авуна. Машгүр сиясатчийри эрменийрин вагъшивилер делиралди русвагъна, дуныядин талуку тешкилатрин вилик Дагълух Къарабагъдин гележег гъял авун, эрменийри чапхуннавай чилер Азербайжандив вахгун патал меслала къарагъарна. Са гафни авачиз, эхирни гъахъ гъалиб жеда, Азербайжанди гъаливал къазанмишда.

ХАЙИ ЧАЛАН ИЕСИЯР

Играли "Самур"! Гъамишанда хъиз и гъилердани СтПал Сулейман райоңда дидед Чалан югъ гзаф гурлудаказ кылеле фена. Вири мектебра, карханайра ташкилатра дидед Чалан мэрекатар арадад гъана, выставакар, стендар түкъурна. Чара-чара тедбирар, конкурспар, концерттар, Чалан алимрихъ, шаиррихъ ва журналистрихъ галаз гуъшар ташкилна.

Цуд юс я чи райондин мектебра лезги чалан миҳывал хүн ва ам вилик тухун патал конкурсар кылеле физ. Сифте яз и месэла къарагъарды райондин "Күрбедин ярар" мәдениятдин макан я. Конкурсда гъаливал къазанмиш мектебриз "Лезги Чалан иесияр" Твар алай диплом гузва. Сифте яз и дипломдиз Къулан СтПалрин юкъуван мектеб лайиху хъанай. Алай иисан дидед Чалан югъ кылеле тухудай вахтунда райондин 8 мектебдин коллектив "Лезги Чалан иесияр" дипломдиз лайиху хъанай.

Ризахан МЕГЬАМЕДОВ,
Дагъустан Республика.

ЧЕХИ ГЪАЛИБИЛИН 65 ЙИС

РИКИЕЛАЙ ТЕФИР ЖЕНГЕР

Ватандин Чехи дяведин Цаяр ххаъна 65 юс я. Йисар алатунивай чи бубайрин къагъриманвилин гелер хъиз амай и тарихди чун вичихъ генани гзаф ялзана. Ингье алай иисан 9-майдиз вири дуныяди чехи гъалибилин 65 юс гегъеншдиз къеъд ийида.

Маса халкъари хъиз, лезгийрини гъалибилик чин пай кутуна. Фашистрихъ галаз 1941-1945-йисарин рикелай тифир женгера Цуд агъзуралди къурбандар гайи лезги халкъди гъам фронтда, гъамни фронтдиз куъмек гайи вири хилера чешне къалурна. Лезги аскеррин, офицеррин, генералрин къагъриманвилер рикелай тифидайбур хъана. Шумудни са лезги Советрин Союздин Игитдин Твар къачуна. Агъзуралди къегъял лезгияр орденизни медаллиз лайиху хъана. Вишералди лезги дишегълийри аскердин пекер алукъина, Чехи къегъальвилер къалурна. Ремзия Шерифова, Ханбике Эмирсултанова, Суна Мурсалова, Мерзият Сайдова, Таиб Пашаева, Секинат Азизова, Набисат Пашаева хътин чи къагъриманрикай очеркар, ктабар кхъяна.

Лезги итимирин игитвилерни вириниз сейли хъана. Чеб Советрин Союздин Игитдин Тварциз лайиху хъайи Мирзе Велиев, Валентин Эмиров, Гъасрет Алиев, Эсед Саликов, Араз Алиев, 1942-йисуз СССР-дин Гъукуматдин Примия къаучур адмирал Генрих Гъасанов, Америкадин Садхъянвай Штатрин Президент Г.Трумена вичин алакъунриз чехи тир къимет гайи генерал-майор Магъмуд Абилов, вичин къегъальвилеради фашистрин чанда гзафни-гзаф кичи кутур генерал Якъуб Къулиев, дяведилай гуъгъульиз чехи чин къаучур генерал-майор Мегъамедгъанифе Шайдаев, генерал-майор Гъажи Шайдаев, вич Ленинан ордендиз, къуд Яру Тпарат ордендиз, Суворован, Кутузован, Александр Невскийдин Тварарихъ галай ордениз лайиху хъайи полковник Хийирбег Заманов, Италияда, Грецияда, Францияда, Югославияда фашистрихъ галаз женгер чулагур, чеб гъа гъукуматрин ордениз лайиху хъайи Гъеким Мирзеханов, Шагъбуба Межидов, Мидгъед Ширинбеков, Мегъамед Гъсанбеков, Сулейман Кадиев хътин къегъальрин Тварар дуныядин чехи къагъриманрин жергедик акнатна, абур гуъгъульай къевзмай несилриз чешне хъана. Ихътин къагъриманар чахъ вишералди ава. Абур садрани рикелай ракъурна къанзавач. Халкъди ихътин чехи къагъримаралди гъамиша дамахда.

Дяведин иисара чахъ Твар-ван авай военачальникар хъанай. Генерал Магъмуд Абилова, генерал Якъуб Къулиева, полковник Хийирбег

Заманова дивизийриз регъбервал ганай. Цударалди лезги офицерри полквариз, батальонриз, ротайриз регъбервал гана, гъалибилик чехи пай кутуна.

Играли къелдайбур! Алай юс чехи гъалибилин 65 юс тирвияй чна Ватандин Чехи дяведин къагъриманрикай генани гзаф кхъида. Гила абур гзаф хуърера къери-Царуз гъалтзана. Шумудни са хуърера а къагъриманрикай, ветеранрикай са кас къвани амач. Гъавиляй чна дяведин ветеранриз генани хъсандиз къайгъу къалурна къанзавач. Абур дайм рикел хкун, абурун къайгъу чуугун чи буржи я.

Редакцияди къелзайбурувай чи къегъял ветеранрикай малуматар къватина, макъалайр кхъяна редакциядиз ракъурун талабзана. Дяведин залан иисарикай, рикелай тифир женгерикий, чи бубайрин къегъальвилерикай ихтилатзай чарап чна газетдин чинриз акъуда.

"САМУР"

ЧАКАЙ КХЬЕНАЙ...

Лезгийрин багълари яргъалай чихъ ялда. Белиждинни Къубадин арада экъя хъанвай вири хуърерихъ ципициринни майвайрин багълар ава. И багъларай ичер, чуъхверар, пIинияр, шефтелар, къенсияр, анаар, бадамар ва маса майвайар къватзана. Ина гзаф бегъерлу саларни ава.

"Кавказ" (№ 11, 1848)
журналдин кхъинрай

Зегъметчи
инсандиз рекъидай
мажал жедач.
Лезги халкъдин
мисал

Дегь члавара гзаф гъуцириз икрам авур лезгийрин умъумърда рагъ, цай, ялав, цайлапан хътиг тъбиатдин къуватри маҳсус роль къугъвазтай. Чи мифологиядай аквазвайвал, са къадар къуватар цун гъуц тир Алпана идара ийизвай къван. Ада цаварай ара датчана чилинвияр хъузтай, хъсан ва пис кратин эвездай абуруз вичин гуж къалурзтай. Гулыушан ийтъар бахшавай хъиз, гагъ-гагъ гъуцари чилер чүхна алугардай чимивални ракуриз, инсанар къевера твадай. ГъакI ятчани инсанар гъахъунилай элчI тийиз гъуцириз икрам авун давамардай, чпин хъсан къилихар хвена, дувзвилихъни адалатдихъ ялдай. Гъавиляй Алпан, Ген, Мен, Атар, Яр ва маса гъуцар инсанриз къумек гуз алахъдай.

Гъуцариз икрам авунин гелер халкъди вичин дегъ адетра къедалди хвенва. Лезгийри фагъумзавайвал, цун виридалай-

**X
b
P
A
H**

KIBAD

ни чехи везифа ківал, хизан пис къуватрикай хүн я. Гъавиляй цай-чим я, цай-къул я, цай-берекат я, лугъуда абуру. Лезгийрин гзаф алхишарни, къаргъишарни цухъ галаз алакъалу хъун душушындин кар туш. Свас тухузтай рушас гудайла "Вун цай хъиз цици хъурай!"-лугъуда. "Вун физтай ківалин къула цай садрани тульхъун тавурай!" Им лезгийрин виридалайни зурба алхишрикай сад я. Сеперардайларни сифте цай рикел къведа лезгийрин: "Вун Алпандин цу курай!" "Вун цайлапанди ягърай!". Виклергъ, зегъметдал рикел алай ва къеши къилихирин рушар тарифдайла къурелди икел лугъуда: "Ам цай хътин руш я!" И гафарий рушан алакъунар, къалурда.

Лезгийри фан къул - хъар патал
къилди къвал эцигунайни чи халкъди
цъуз ва фаз сад хъиз икрам авунин
лишар акваза.

шанар аквазва.
Дүньядын газаф халкъарин адетрин арада фаз икрам авуни кылди чка къазва. Ингье лезгийрин фаз икрам авун абурулай тафаватлу я, ам са күнүнви гекъигиз жедач. Хъар рябетту чка хыз, берекатдин бине хыз вине къада лезгийри. Ам патал кылди дарамат эшигда.

Бири лезги хуърера эл алахъдай пуд чка ава: ким, булах, хъран ківал. Ким яшул ва къувузъ ксар ківатI же-дай чка я. Булахдал рушарни сусар фи-да. Хъран ківали лагъйтIа, дишегъли-яр сад садав агууда. Агъзур йисар я, хъран ківали лезги майишатда ма-хус чка къаз. Хъбар дишегълийрин ким

хыз я, ада инсанар мукъваларда. Сада фу чрада, сада адац күмек гуда, мулькуйбуру ихтилатдал илигда. Хуьруын, мэйъедин, хизандын крарикай вере-вирдер ийида инал. Сад садахъ галаз дердер гъалда, шадвилер пайда абуур. "Хъран хабар-хуьруын хабар" гафар дульшушдай арадыз атанвайди туш. Гагъ-гагъ манийрал илигда дишегълийри. Са гафуналди, гъам фу чрада, гъамни рикI аладарда, ял ягъида.

Чи ацукун-къарагъунин гузгъу я хъран къвал. Чи гъар са адетди хъиз, хъран къвалини чи халкъдин марифатдикай хабар гузва.

Гъар йвалихъ вичин хъар аватПани, дишегълияр нубатдалди сад садан хърак фин хуърун хъсан адетрикай сад я. Шегъеррилай тафаватлу яз хърерин агъалийри гзаф крат санал, мел авуна къилиз акъуда. Фу чрадайлани и адетдикай менфят къачуда абуру. Вучиз лагъайтІа им гзаф ваих къачудай

ЛЕЗГИЙРИН АДЕТАР

на и кардив эгечІдай.

Хъар расун патал махсус технология ава. И технология акъван бегъемдии я хъи, агъзур йисар я инсанри адакай менфят къачуз. Хъар расдай палчуух акатайдакай ваъ, яру накъвадикай гъазурда. Адак регъвенвай чепедин руквар, куълув чиргъ, щегърен щарар ка-кадарна, тини хъиз хъсандиз ишинда. Са гъафтедин къене гъар юкъуз адалай гъил элкъуърда. Хурх гъазур хъайила адак ни акатда. Ихътин хурхадикай расай хъар мягъкемди жеда, я хадач, яни свар къведач. Расайдалай къулухъ хъар са шумуд юкъуз къуурду. Ахпа ам гепрек тир чкадал эцигна, къерехар су-вагъда. Пуд мертебадин къулаз ухшар тир хъар дуъз сач я. Ам ківачерал

жеда, вучиз лагъай!А хвар ківалин бекарат, абур лагъай чал я. Хвар регъят-вилелди кузвайди, кіарасар тімил ишлемишавайди, гум тавуна, фу хъсандиз чразвайди хъуниз иллаки фикир гуда.

Хъар кутадай юкъуз кайваниди экун яралай къарагъна дадлу хув-рек чрада. УстIар патал пай-улыуш эвелдай къачуна гъазурда. Эхиримжи йисаралди хъран устIарри и кардай гъакъи къачудачир. Абуру хъар кутун сувабдай къадай, рикIин сидкъидай и кар къилиз акъуддай. Хъран иесийри паяр устIардин кIвализ ракъурдай. Им я шал, я бишме, яни парча жедай, адан винел конфетарни эцигдай. Эхиримжи йисара хъран устIарри чипин гъакъи пу-

Хъар адет яз экуйнахъ эцигда. Уст-
Iар вичин хъар, гъакини ширинлух къу-
на къведа. Хъар тукъурна, адан пад-
къерех сувағъна, суфрадихъ ацуқъда.
"Берекатлу хъар хъурай! Адан цай ки-
ми тахъурай! Шадвилерин, мел-мехъ-
еррин фар чрадай хъар хъурай! Эл
алахъдай хъар хъурай!" хътин алхишар
авуна, гъил суфрадал яргъи ийида.
Къвалин иесиди мягъледин аялприз шу-
реяр пайда.

Хъар са гъафтедин къене къуурда. Са гъафте алатаила устIардин ишти-
ракдалди хърак цай кутада. Эвелдай ишинна тунвай тинидикай фу чрада.
Хърай акъатай сифте фу гъанал вирида санал неда. Амай фарикай устIардиз,
къуншийриз пай туда. Нянихъ и дув-
шушьшдихъ авсиятда къилди хув-
рек чрада. Са шумуд югъ алатаила
къуншияр, мукъва-къилибур патал
цИий хърак цай кутада. Хърак чар
авай фу, афаар, яни цикIен чрада.
Ширинлухар гваз хъар мубаракиз атай
дишегълияр хъран кIвалин чилиз экIя-
навай сумагдал эцигнавай паланрал
ацукарда ва "им хъран пай я", лагъана
хърай акъатай чими фу суфрадал эциг-
да. Вирида санал тъуна хъразни хъран

ЧИ БУБАЙРИ ЛАГЬАНАЙ...

- Хъран хабар - хуьрун хабар
 - Цийи хабар хърак жеда
 - Ким гадайринди хъана, хъар - рушаринди
 - КІар эця тавур фу хъсан чрадач
 - Фу гишиндаз це, къиметлу меслятар - гъавурда акъадайдаз
 - Хърав гвайдаз дуњьяды гишиндини мекъиди амачирди хъиз жеда
 - Фа къаймах къадач
 - Фу фикирри ваъ, ківалахди гуда
 - Виклегъда са мутьшкур гъуруйкай фу чрада
 - Фан къафун гишинвал я

хкажна къерехар хъурхадив къада, винел пад усунда. Хърак цай кутурла фу къаникай цун ифинди, винелай ялав-ди чуурдса. Хъсан хъра гумдач, ана гъар 2-3 декъицьбада са фу чрада. Адет яз кайванийри хизандилай аслу яз гъар гъидерда 15-20 фу чрада.

гъйлерда 15-20 фу чрада.
Лезги фу Ракъиниз ухшар жеда.
Имни чи мифологиядихъ галаз алакъа-
лу я. Алупандин къилин гъуц тир Ракъ-
иниз икрамзавай лезгийри фу гъадаз
ухшарарада. Ам гъвар галай ва галачир-
тинидикай чрада. Гъвар галайдаз къа-
тай фу, галачирдаз Тили фу лугъуда.
Ихътин фу тинидикай 1 см-дин яцУви-
ле лавашар акъална, винел Ѣакултив
нешишар атIана, къатухни кака кака-
дарнавай це куыцUурнавай гъил
къекъуьрна чрада. Хъран фу гъвел-
гъвел жедач, 10-15 юкъуз баят тахъана-
амукъла.

Устаррин гъилин кПаник гъамиша
3-4 гъазур хъар жеда.

Хъар кутаз կланзайбуру са гъафтевиликдамаз устIардиз хабар гуда, амэцигун патал вахт тайинарда. Гъаийкъяз կ'валин кайвани къилди гъазус.

иесидиз алхишар авурдалай къулухъ манийрал илигда.

РикI шадардай кар ам я хьи, "Мехъерин хъбар", "Яран хъбар", "Мелен хъбар" лугъудай адетар лезги хуъерин агъалийри хъсандиз хвенва. Лезгияр дуънъядин гъи пипIе яшамиш хъунилай аслу тушиз абуру чин кIавалера хъраз къилди чка чара ийида. Чи халкъдин са бязи хъсан адетар вахтуни арадай акъуднаватIани, хърахъ галаз алакъалу адетри лезгийрин майишатда эвелан хъиз къилди чка къазва ва адахъ са бязи цийивилерни кутунва. Эхиримжи йисара лезги дишгэлийри хъран технология мадни бегъемарнава. Гила абурувай къакъандал тулькуърнавай хърарик кIавачел акъвазна регъятивиледи фу чраз жезва. Гзафбуру чин хърап газдив ифиrizава хъи, идана абурун зегъмет гзафни-гзаф къезилдэрзава.

Хъран къвалер лагъайтIа, къени чими къул, берекатдин бине, ширин ихти-латрин макан, лезги чалан ким яз ама.

Седакъет КЕРИМОВА. Шикил Чугурди художник Шагдар Алигасов я.

(Əvvəli qəzetiimizin 30 sentyabr, 27 noyabr, 30 dekabr 2009-cu, 30 yanvar 2010-cu il tarixli saylarında)

Hacı Davudun 1722-ci ildəki uğurlu döyüsləri barədə alban tarixçisi Yesai Həsən Cəlalyan ətraflı məlumat verib. O yazar: "Qışın çayları dondurən soyuqları başa çatanda və baharın ilq nəfəsi duyulan da onlar... (lezgilər) ikiqat çox qüvvə ilə cənuba, Mugan düzünə terəf yeridilər və Kürle Arazın qoşusodu yerde düşərgə salırlar. Çardaxçı adlı bir İran sərkərdəsi də özünün böyük qoşunu ilə Bərgüşad ətrafında yerləşmişdi. Elə bircə dəfə lezgilərin gəldiyini eşidən kimi, o, qoşunu ilə düşərgesindən yoxa çıxdı. Döyüşkən və qəddar lezgilər isə Bərgüşada qədər yerib Dizaka (Dağlıq Qarabağda ərazi - M.M.) getdilər, onun dağlarını və düzənlərini ələ kecirdilər." (Yesai Həsən Cəlalyan. Albani ölkəsinin qısa tarixi (1702-1722-ci illər). Rus dilində. Bakı, 1989, səh. 29).

Tarixi mənbələrdə göstərildiyi kimi, o vaxt 30 minlik qoşuna başçılıq edən fars sərkərdəsi Çardaxçının lezgilərin üçqat az olan 10 minlik qoşunu ilə döyüşməyib qaçması təsadüfi deyildi. O, 1721-ci ilin avqustunda lezgilər tərəfindən darmadağın edilən 30 minlik səfəvi qoşununun aqibətindən yaxşı xəbərdar idi.

Alban tarixçisinin yazdığı kimi, lezgilər döyüsləri davam etdirirək, daha da irəli getdilər: "Buradan (Dizakdan) onlar Varand (indiki Xankəndi ərazisi - M.M.) vilayetinə yürüş etdilər. Yerli mələk Paqır (söhbət mələk Bağır Şahnezərovdan gedir - M.M.) təcili olaraq öz adamlarını qiymətli hədiyyələrlə onların yanına göndərdi və vilayetindən olan əsirlərin bir hissəsini azad etdirdi.

Buradan (Varand vilayetindən) onlar gorusu na olduğunu bilmədən, cəsaretlə Xaçen vilayetinə gəldilər." (Yenə orada, səh. 30).

Həm Yesai Həsən Cəlalyanın, həm də digər tarixçilərin yazdıqları kimi, Hacı Davudun qoşunu təkcə bir gün ərzində Qarabağın Qarqar çayından Tərtər çayına qədər olan bütün ərazilərini işgalçılardan azad etmişdi. Imperiyani dənədən sarsıdan bu döyüslər əfqan üşyançılarına İranın dərinliklərinə yeriyməyə və İsfahani ələ keçirməyə imkan verdi. O vaxt rus səfiri S. Avramovun yazdığı kimi, bu döyüslərdən sonra "səfəvi imperiyası parçalanıb yox olmağa başladı." (Bax: АВПР, ф. СРП. оп. 77/1, 1722, д. 2, л. 8 о б).

1722-ci ilin mayında Hacı Davud dənədən bir böyük qələbə qazandı. Bu dəfə o, qızılbaşların Ərəbələşən şəhərinə hücum əkdir. 17 günlük mühasirədən sonra şəhəri ələ keçirdi. İran qarnizonunu darmadağın edən Hacı Davud Əhməd xanı şəhərin rəisi təyin edib Şamaxıya qaydı. (Bax: Из донесения лейтенанта А.И.Лопухина Петру I от 31 июля 1722 г. // Русско-дагестанские отношения в XVIII - начала XIX вв.).

Azadlıq hərəkatının genişlənməsinə və yeni vüset almasına səbəb olan 1722-ci ilin döyüslərindən sonra Şərqi Qafqazda Səfəvi hökmənlərinə son qoyuldu. Şahın yalnız Dərbənddə və Bakıda iki qarnizonu qalmışdı ki, onlar da cürət edib bu şəhərlərdən çıxa bilmirdi.

1722-ci ilin birinci yarısında İran işgalçılari ile döyüslərde Hacı Davudun qazandığı böyük uğurlar rus imperatoru I Pyotr Qafqazla bağlı planlarını həyata keçirmək istəyini bir qədər də sürtənləndirdi. Həmin ilin yayında o, Şərqi Qafqazın Xəzəryanı rayonlarına xüsusi hərbi yürüş etdi.

I PYOTRUN YÜRÜŞÜ

İsveçrə ilə iyirmi ildən çox davam edən mühərbiyənin 1721-ci ilde Rusyanın qələbəsi ilə neticələnməsi cənuba hərbi yürüş etmək üçün yaxşı imkanlar açdı. Qafqazı ələ keçirmək, Xəzəri rus dənizinə çevirmək arzusunda olan imperator hərbi yürüşü esaslandırmışdan ötrü Hacı Davudun Şamaxını tutarkən rus tacirlərini taladığını bəhanə etmiş və "baş qiyamçı"nın cəzalandırmaq niyyətində olduğunu bildirmişdi. I Pyotr yürüşdən əvvəl, 1722-ci ilin iyulun 15-də imzaladığı, Qafqazın və İranın Xəzəryanı vilayətlərinin əhalisinə müraciət kimi nəzərdə tutduğu manifestde deyilirdi: "... Böyük və coxdanı dostumuzun, yüksək dərəcəli dövlət olan yaxın qoşunuzun, İran şahının ayağı altındakı lezgi

torpaqlarının hakimi Davud bəy və Qaziqumux qəzasının Surxay adlı hakimi üç tərəfdən müxtəlif xalqlardan çoxlu iğtişasçı və qiyamçı yiğaraq, şahın, bizim dostumuzun əleyhinə qiyam qaldırmış, onun mülkü olan Şirvan dövlətinin Şamaxı şəhəri ilə birlikdə qəfil hücum və döyüşlə almağa hökm vermiş, bizim dostumuzun, şahın çoxlu adamlarını tələf etmiş, Rusiya xalqları tərəfdən, bizim qədim adətə görə ticaret üçün yuxarıda adı çəkilən şəhərə getmiş tacirlərimizi günahsız olduğu halda rəhmsizcesinə döymüş, onların ev əşyalarını və 4 milyon rubl dəyərində mallarını ələrindən alıb aparmışlar..." (Bax: Русско-дагестанские отношения XVII - первой четверти XVIII вв. Док. и матер. / Сост. Р.Маршаев. Махачкала, 1958, с. 244). Həmin manifestdə göstərildiyi kimi, guya İran şahından qiyamçıların cəzalandırılması və onlardan dəymış ziyanın alınması xahiş edilmişdir. Bu məsələ həll olunmadığına görə rus qoşunları qiyamçıları cəzalandırmağı qərara almışlar. Eyni zamanda imperator bu məsələdən ötrü oradakı səfiri Semyon Avramova onun şübhələrini dağıtmayı tapşırılmışdı. (Bax: АВПР, ф. 77. 1722, д. 1. л. 3-4.)

Təessüf ki, bir çox tarixçilər I Pyotrun hərbi yürüşünün səbəbini rus tacirlərinin talan edilməsi faktı ilə bağlamış, onun həqiqətən də Hacı Davuddan qisas almaq üçün Qafqaza gəldiyini göstərmişlər. Bu, onların həmin dövrün hadisələri ilə bağlı tarixi mənbələri, arxiv materiallarının lazıminca tədqiq edə bilməməsinin nəticəsidir. Bu tarixçilərin tanış olmadıqları bəzi sənədlərə nəzər salaq. 1722-ci ildə İstanbul

onların başını qatmalı idi. Bu, onun 1725-ci ildə yazdığı və 1738-ci ildə elan olunmuş "Vəsiyyətnamə" sindən də aydın olur. (Bax: "Dirilik" jurnalı, 1916, № 16, səh. 42).

I Pyotrundan qisas almaq istədiyi bilən Hacı Davud öz mülklərinin müdafiəsini daha da möhkəmləndirir, gələcək müharibəyə hazırlıq görürdü. Bu barədə A.İ. Lopuxin belə məlumat vermişdi: "Davud bəy və Surxay Rusiya qoşunları ilə mühabibə aparmaq üçün bütün dağ əhalisini səfərbər edir. Davud bəyin yanına gələnlər heç də az deyil." (Bax: РГАДА, ф. 77. Сношения России с Персией. 1722. Д. 24. л. 68).

MƏŞHUR LƏZGİLƏR HAQQINDA BİLMƏDİKLƏRİMİZ HACI DAVUD

daki rus rezidenti İ.İ. Nepluyev I Pyotr gəndərdiyi məlumatda Şamaxıdakı talaşda məhz rus tacirlərinin özlərinin təqsirkar olduğunu bildirmişdi. O yazımışdı: "Rus tacirlərinə təpsirilmişdi ki, malları ilə birgə bir yerde cəmleşsinlər. Əgər onlar beşət səyidilər, azacıq da olsun zərər çəkməzdilər. Lakin onlar acqözlük edərək, əksər şamaxılıların qiymətli əşyalarını götürüb saxladılar. Bu isə onlara qadağan edilmişdi. Ona görə də qoşun (uşyançılar - M.M.) ... bundan xəber tutaraq... onların üstüne atılmış, döyüb var-dövlətlərinə talan etmişdir". (Bax: Соловьев С.М. Петр Великий на Каспийском море // Вестник Европы. СПб., 1868, т. 2, с. 189).

Rus tacirlərinin təqsirkar olduğunu İrandakı rus səfiri Semyon Avramov da etiraf etmişdi. O yazımışdı: "Əgər... İranlılar rus tacirlərinin iradələrinin əksinə olaraq savasa... atışmağa məcbur etməsyədilər bəzim adamlarımızı döyməzdilər və mallarını əllerindən almazdır. Burada təqsir İranlılarındır, onlar olmasayırlar, bizimkiler zərər çəkməzdilər." (Bax: АВПР, ф. СРП. оп. 77/1, 1721, д. 1, л. 21 о б).

Bu fikirləri həmin hadisələrin şahidi olmuş ingilis müəllifi C. Hanvey de təsdiq edir. O, belə bir məlumat vermişdi: "Rus tacirləri, tam istisna olaraq, öz binalarında lezgilərin düşmənlərinə gizlətdiklərinə görə zərər çəkdilər. Halbuki Şamaxı alınarkən buradakı Qəribi Avropa tacirlərinə heç bir ziyan dəymədi." (Hanway J. A historical account of the British trade over the Caspian Sea. London, 1762, Vol. 2. - 428 p.).

Göründüyü kimi, Şamaxıda rus tacirlərinin talan olunması faktı son dərəcə şirxidilmişdi və I Pyotr hərbi yürüşünü bununla əsaslandıraq, əsl niyyətini gizlətməyə, Qafqazı ələ keçirmək uğrunda mübarizə aparan digər iki dövlətin - Türkiyənin və İranın gözündən pərdə asmağa çalışmışdı. Digər tərəfdən, Hacı Davudun Qaftqazda böyük və müstəqil dövlət yaratması I Pyotr narahat edirdi. Qafqazı işğal etməkdən ötrü rus imperatoru həm Hacı Davud həkimiyətinə son qoymalı, həm də Türkiyə və İran arasında münaqışları qızışdıraraq,

Rus qoşunlarının yürüşü başlanana ki mi Hacı Davud strateji əhəmiyyətə malik bir sıra məntəqələrdə yeni qalalar tikdi, müdafiə qurğuları yaratdı. İran işgalçılari ilə döyüşlər zamanı dağıdılmış bir sıra köhnə qalalar da bərpa olundu. Bundan əlavə o, qoşunun silahlanması və hərbi təlimlərini də gücləndirdi. Tarixçilərin qeyd etdi ki, Hacı Davud özünün bütün fəaliyyətində "geniş xalq kütülyarının dəstəyinə arxalanırdı." (Bax: Тамай А. Игнитие кызылбашских захватчиков из Дагестана и Ширвана // РГИАЭДНЦ РАН, ф. 3, оп. 1, д. 2, л. 11).

Hacı Davudun Dağıstan və Şirvan əhalisi arasında böyük nüfuza malik olduğuna baxmayaraq, ruslarla müharibə məsələsində səfəvilərlə döyüşlərdə onun müttəfiqləri olmuş Qaziqumux hakimi Surxay və Qaytaq usmisi Əhməd xan bir növ gözləmə mövqeyi tutdular. Rus qoşunlarının Dağıstanaya geldiğini bilən kimi, onların ikisi də derhal Şirvandan öz vilayətlərinə qayıtlılar. Bir qədər sonra hər iki hakimin rus qoşunlarına qarşı vuruşmayaçaqları məlum oldu. (Bax: РГАДА, ф. 77. Сношения России с Персией. 1722. Д. 24, л. 68 о б). Belə şəraitdə Hacı Davudun vəziyyətdən çıxməq üçün bircə yolu qalırdı: Qafqazda Rusyanın əsas raqibi olan Osman imperiyası ilə münasibət yaratmaq. Bəzi tarixçilərin yazdıqları və hətta I Pyotr VI Vaxtanqın gəndərdiyi məktubda göstərdiyi kimi, Hacı Davud bəy hələ rus qoşunları Dağıstanaya gələnədək sultandan onu Türkiyənin təbəəliyinə qəbul etməsini xahiş etmişdi. (Bax: Материал для истории русского флота. Ч. 4. СПб., 1867, с. 351.).

Bəzi mənbələrdən məlum olduğu kimi, rus qoşunlarına müqavimət göstərməyə hazırlaşan Hacı Davudun qoşunu təxminən 30-35 min nəfərdən ibarət idi. Buna baxmayaraq, I Pyotr Qafqaza bundan qat-qat çox qüvvə ilə yerdi. 1722-ci ilin iyulun 18-də Həştərxanadan gəmi ilə Dərbəndə yola düşən I Pyotr general-admiral Apraksinin rəhbərliyi ilə 274 gəmidən ibarət donanma müşayiət edirdi. S.M. Solovyovun verdiyi məlumatə görə, Qafqaz yürüşündə

22 000 piyada, 9 000 süvari, 20 000 atlı kazak, 20 000 kalmık və 30 000 tatar atılıları, 5000 matros iştirak edirdi. (Bax: Соловьев С.М. История России с древнейших времен. В 18 кн. М.: Мысль, 1993. Кн. IX. Т. 17-18, с. 376).

106 minlik qoşunun (VI Vaxtanqın qoşunu ilə birləşdə ümumi canlı qüvvə 130 min nəfər olmalı idi) 70 min nəfərdən çoxu süvari idi.

Dağıstan feodallarından ancaq Enderi knyazları Çupan və Aydemir bəy rus qoşunlarına müqavimət göstərdilər. Ağraxan Körfezine yan alıb sahilə çıxan I Pyotr Tariki şamxalı Adil Gerey və onun müttəfiqi akşay hakimi Sultan Mahmud dostcasına qarşılıdı. Onlar rus qoşununu ərzaq və nəqliyyatla təmin etdilər, Dərbəndə gəden yolda su quyuları qazdırıldılar. 1722-ci ilin avqustun 23-də I Pyotr özünün əsas qüvvələri ilə Dərbəndə gəldi. Burada Dərbənd nəabi İmamqulu bəy və şəhərin İran pərəst əhalisi imperatoru yaxşı qarşılıdı. Bu barədə I Pyotr sentyabrın 28-də Senata göndərdiyi məktubda da ətraflı yazılmışdı. Dərbənddə məskunlaşan imperator tezliklə işgalçi planlarını həyata keçirməyə başladı.

RUS İŞĞALI

Rusların işgalçılıq planlarına görə ilk növbədə Şamaxı, Dərbənd və Bakı şəhərləri alınmalı idi. Şamaxının alınmasından ötrü Hacı Davudun hərbi qüvvələrinə qarşı gürçü çarı VI Vaxtanqın və ermənilərin qoşunlarının döyməsi nəzərdə tutulmuşdu. (Bax: Лысцов В.П. Персидский поход Петра I. М., 1951, с. 120). Gürcü və erməni qoşunları lezgi qoşununa qalib gələrsə, Dərbəndlə Bakı arasında rus ordusu ilə birləşməli, sonra Xəzəryanı İran vilayətlərinin ələ keçirilməsi əməliyyatına qoşulmalıdır.

Naib İmamqulu bəy başda olmaqla əhalinin I Pyotru Dərbənddə yaxşı qarşılıması imperatorun işini xeyli yüngülləşdirdi. Belə qarşılanmaya, rəqmən o, İmamqulu bəyi şəhərin hakimi təyin edir və ona general-major rütbəsini vərir. Qalanın komendantlığı polkovnik Yungərə tapşırılır.

İmparatorun əmri ilə rus qoşunları Tabasaran və Kürə vilayətlərinin bəzi kəndlərini ələ keçirir. Yerli əhalinin güclü müqavimətinə rast gələn işgalçilar bir neçə günlük döyüslərdən sonra Yalama və Vəlvələ çayları arasındakı bəzi yaşayış məntəqələrini də tutur. Lakin rus qoşunlarının işgalini Nizovaya (indiki Xaçmaz rayonu ərazisində kənd) qəder davam edir. Bundan sonra onlar irəliləyə bilmir və geri çəkilir. I Pyotr Dərbənddən getməyi qərara alır. Bəzi tarixçilər bunun səbəbini belə şərh edirlər: "Payızın girməsi ilə əlaqədar bir sıra çətinliklər qarşıya çıxır. 30-dan çox yük gəmisi tufan nəticəsində dənizdə batır. Qoşun demək olar ki, ərzaqsız qalır. Üşyançıların elində olan Şirvandan və Müşkurdən isə ərzaq almaq mümkün deyildi. Epizotiyanın başlanması da xeyli ziyan vurdu. Təkcə bir gecədə 1700 at öldü. I Pyotr qoşunu isə əsasən süvarilərdən ibarət idi. Digər tərəfdən, hərbi şura yürüşü dayandırmaq qərarına geldi. (Bax: Походный журнал 1722 г. август. СПб, 1913 с. 19).

Şübhəsiz, bütün bunlar işgalin yarımcı qalmasına xeyli təsir göstərmişdi. Lakin I Pyotrun Dərbənddən getməsinin bir sıra başqa əsaslı səbəbləri var idi. Əvvələn, yerli əhalinin köməyi ilə Hacı Davudun rus qoşunları ilə döyüslərə yaxşı hazırlıq görüdüyərək barədə məlumat alan imperator belə müharibənin uzun çəkəcəyindən ehtiyat edirdi. Digər tərəfdən, o, Türkiyə ilə vaxtından əvvəl müharibəyə başlamaq istəmirdi. (Bax: Маркова О.П. Россия Закавказье и международные отношения в середине XVIII в. М., 1966, с.324).

Hacı Davudla döyüslərin ağır olacağını faktlar da sübut edirdi. Bir aydan əvvəl 106 minlik rus qoşunu Dərbənddən cənuba doğru heç

ИТАЛИЯДИЗ СЕЙЛИ АЛИМ

Талассимия сагъарунай дүньядин вилик-кышилк квай пешекаррикай гысабзавай медицинадин илимрин доктор Жавид Къазиева Италиядин Рим шегъерда авай Виридуныядин Талассимиядин Меркезда къалахзана

Жавид Къазидин хва Къазиев 1953-йисан 20-ноябрдиз Кълар райондин Ясабуба хүрье дидедиз хана. Ина юкъван мектеб тафаваттувиледи акылтарай ам 1970-йисуз Азербайжандин Гъукуматдин Медицинадин Институтдин педиатриядин факультетдик экечина. Ина 1976-йисуз яру дипломдалди күтаягъай жегъилди 1978-1980-йисара Азербайжандин Кылини Клиникада гематологвиле къалахна.

1980-йисуз ам Москвада аспирантурасында къабул хана. Москвадин Илимдинни Ахтармишунрин Гематологиадин ва Иви Кульчарунин Институтда гематологвиле къалахай Жавида 1984-йисуз кандидатвиле диссертация хвена. Гъа 1990-йисалди вичин күтъгъне къуллугъ кылиз акъудна. 1990-йисуз ам Цийи кылелей Москвадиз хъфена ви Илимдинни Ахтармишунрин Гематологиадин ва Иви Кульчарунин Институтда илимдин рекъяй

ахтармишунар тухвана.

Дайм илимдин Цийивилерикай менфят къачузай лезги алимдин дүньяда ва гъакин Азербайжандан гегъеншдиз душушь жезвай талассимиадихъ галас алакъалу ахтармишунрикай дүньядин алими хабар къурла, адаа са шумуд къецепатан улькведи къалах теклифна. Алимди Италия хъяна.

1991-йисуз и улькведиз күч хайи ада 2003-йисалди Песаро шегъердин Гематологиадин Департаментда ва Юкъван Синин Мастадин Трансплантациядин Меркезда къалахна. Ам гъакин Италиядин машгүр вузрикай тир Анконадин Медицинадин Институтдин ругуд лагъай курсуниз гъахына, 1993-1995-йисара ина Европадин стандартрив къадайвал цийи кылелей чирвилер къачуна. 1997-йисуз алимди "Талассимиядин синдром авай агъил инсанрин ва аялтин юкъван синин мастадин аллогендин трансплантация" темадай докторвиле диссертация

тация хвена.

2004-йисалай къедалди Ж.Къазиева Римда авай Виридуныядин Талассимиядин Меркездин ва Римдин Юкъван Гъулын Гематологиядин Институтдин отделрив регъбервал гузва. Ада медицинада вилик тухузай илимдин хел гемоглобин агакъазавачир начагъбурун юкъван синин мастунин трансплантация я. И рекъяй дерин ахтармишунар тухузай алими дүньядин илимда сифте яз мукалдиз ухшар анемия авай талассимиядикай азиат чигъвазтай начагъбурун юкъван синин масть къучардай программа яратмишна.

200-далай гзаф илимдин къалахдин автор тир Жавид Къазиеван 120 къалах къецепатан ульквейра чап хъанва. Лезги, азербайжан, урус, инглис ва италян чалар хъсандиз чизвай алимдихъ са къетенвалии ава. Дүньядин чарча-чара пиперай адаа чар хъяна чин начагъвилериз чары къланзай инсанлиз вичелей алакъайдай къумекар

гуда. Гъавиляй адад электрондин адресса ва сайтина вишералди чарап же-да. Гъина къалахунилай аслу тушиз Жавид Къазиева вичин лезги къилихарни дегишардач: ам вирида гафунин иеси тир, лагъай гафни авур карсад-садав къазвай инсан хъиз чида.

С.КЕРИМОВА

ГЪАР САНАЙ, ГЪАР СА КУННИКАЙ

ТАРИХДИКАЙ МАДНИ КХЫИХЪ

Гъуреметлу редакция! И мукъвара журналист Музеффер Меликмамедова зав "Самур" газетдин са бязи нумраяр агакъарна. Күнне зи буба Рза Шихсаидовакайни закай азербайжан чалалди чапнавай макъалайрикай заз гзаф хуш атана ва гъавиляй за редакциядин кылин редактордиз ва макъалаяр кхъей чи гъуреметлу къелемэгъли Музеффер Меликмамедоваз, вири коллектиздиз пара къван сагърай лугъузва. Авайвал лугъун хъи, "Самур"ди машгүр лезгийрикай ва чи тариҳдикай гузвой макъалаяр марагълубур я. Ихтиин материалар күнне пуд чалал чапзана, гъавиляй азербайжанви ва урус къелзайвирузни чи халкъдин тарих, мединият, адетар, апкузун-къарагъун чир жезва. И рехъ гележегдани давамарун герек я.

"Самур"дин макъалайри чипхъ ялзайвай са жигъетдикай кылди лугъуз къаня. Гъар са макъала пешекарвиледи, делилрал бинеламиш хъана гъазурзана. И карди лагъайтла, газетдиз къелдайбурун патай гъуремет гъизва. Алатай иисара "Самур"дихъ агалкунар тишил хъанвач. Алай иисузни за квезд Цийи агалкъунар талабзана.

Амири ШИХСАИДОВ,
тарихдин илимрин доктор,
профессор.
Дагъустан Республикадин
Магъачъала шегъер.

РЕДАКЦИЯДАЙ: Амири Шихсаидов алай девирдин зурба тарихчийрикай я. Адан къелемдикай 350-далай гзаф илимдин къалахар. 20 монография хкатнава. Адаа Россиядин ва Дагъустандин илимдин лайихуу деятелин гъуреметдин тиварар гана. Ам РФдин Гъукуматдин премиядин лауреат я.

Чи мухбирдихъ галаз гъурушиши хъайи вахтунда алими вичи юкъван виш иисарин араб чешмейрай элкъурунавай са бязи материалар чи редакциядизни ракъурда лаъана гаф гана. И материалар чаз гележеда кылди рубрика кардик кутадай мумкинвал гуда.

ХЪСАН МАЙИЛАР ТУНА КІАНЗАВА

Са шумуд варз инлай вилик жуван хайи хуруръ Гилидиз хтайла зи гъилье "Самур" газетдин са шумуд нумра гъатна. Ана "Лезгияр вирина" рубрикадик кваз марагълуу макъалаяр ганвай. Са макъалада хъсандиз къхъенвай: "Гъина, гъи улькведа яшамиш хъунайлай аслу түшүз гъар са лезгиди вичин халкъдин тивар хажна къланзава, хайи чал, адетар хвена къланзава." И гафари заз эсерна ва зани жуван рикъяй физвай гафар кхъена, квезд ракъурун къарадиз къачуна.

Авайвал лагъайтла, закай жуван халкъдиз артух хийир хъанач, гъа са вахтунда маса миллеттин векилрүз къумекна, чирвилер, тербия гана. За тарсар гайбурукай министрар, гъукуматдин жавабдар къулгүччир хъанва. Амма са кардал за тежек къадар дамашзана, лезги яз, за жувакай маса миллетрүз лап хъсан майилар тұна. Абуруз зун акурла, санлай лезги халкъ акур хъиз я. Зун себеб яз апкузай, къарагъай чкайрал "сагърай баркаллу лезги халкъ" лугъузва. Чна гъар сада дүньядин гъар са пипе жувакай маса миллетрүз хъсан майилар тұна къланзава, хайи миллетдин тивар хажна къланзава.

Мегъамед СУЛТАНОВ,
Карачаево-Черкесиядин
Гъукуматдин Технический
Академиядин доцент.

Илимдин гъурунна
гъатайди камалдив
агакъада.

Лезги халкъдин
мисал

ЧИ ХҮБРЭР ЗИНДАНМУРУГЪ

Шагъ дагъдин ценерив гвай Зинданмуругъ төбигатдин гульгульшан чкадал экъя хъанва. Виликан девирра адаах Марук, Маругъ, Муругъ, Мурухъ хътин иер тиварар авай. Ингъе гъикI ятгани адал Зинданмуругъ хътин тивар ала-мукъна. Кълар райондин Уннуыгъ дередин 9 хуруйкай сад тир Зинданмуругъ вичихъ къадим тарихар авай хүбрикай я. Тарихин чешмейрал ви археологиядин материаларлар бинеламиш хъайтла, адан тарихар XIII виш иисалай гатынзава. ИкI тирди хуруун къадим сурара авай гумбетрини субтазава. Ина авай са къадар сурари XIII виш иисакай, Шейх Мулла Юсуфан Пире XIV, Ирид стхадин Пире XV виш иисарикай хабар гузва.

Садбуру и хуър Чехи Муругърин агъалийри арадиз гъанвайди я лугъузва. Им эсиллагы дүз фикир туш. Сад лагъайди, Зинданмуругърин тарих Чехи Муругъриндалай къадимди я. Къвед лагъайди, ина Чехи Муругърин сихилдикай сад къванин авац.

Халкъдин арада Зинданмуругъдиз Пирерин ватаннан лугъуда. Гъакъытадан и хуъре са шумуд пак чка - Шейх Мулла Юсуфан Пир, Ирид стхадин Пир, Адигузыл буба, Истъякъ буба, Гъажи Пирмурад буба хътин Пирер ава. Абурукай Шейх Мулла Юсуф генани машгүр кас тир. А.Бакиханова вичин "Гурустани Ирем" эсерда кхызынвайвал, Медина шегъердай тир Юсуф Къарабагъдиз, анынын Къуба аялатдин Мұышкүр хуруръ күч хъаны. Ада Сайд Ягъя Бакувидив тарс къачунай. А.Бакиханова и кас Хачмазин Шихлер хурун сурара кучкнавайди къалурнава. Гъакъытада икI туш. Шейх Мулла Юсуфа Лаца хуъре вичин дүнья дегишардай. Иней ам Зинданмуругъдиз гъанай ва "Пирен булахдин" патав күчкнай.

Хуруун къадим гумбетрикай садни 1829-йисуз эцигнавай мискин я. Ина медресани кардик квай. И медресада машгүр алими тарс гузвой: Зебиоллагъ эфендидин бубади, Мулла Гъаруна. Мулла Гъарун (адан фамилия Гъарунов я) гъамни хъсан шаир тир. Зинданмуругъ яргъал умумър гъалза-

вайбурун ватан хъизни сейли я. Хуърун агъсакъалрикай Пиали бубади, Аллагъверди ва Агъаверди стхайри, Келбали Агъамурдан хци, Гъажи Къурбан бубади, Атлухан Пиругъланан хци, дишегълийрикай Къизлер, Сенем, Къизбала, Сурагы, Гъулбажи, Зарбаф, Гилжим бадейри ва масабуру 100 иисалай гзаф умумър гъалнай.

Хуруун халичаяр хразвай Дурнаханум, Агъапери, Чинар, Чуна, Ненекъиз, Мухлиса, Мислимат, Эсмер хътин устарар вириниз сейли тир. Хуърий Гулемесер Шихбаладин руш, Мейрам Ибрағымова, Гъесен Хасиев, Лезги Бегъул, Зуыгъраб Жабраилов хътин шаирарин акъатнава.

Зинданмуругъ гъакин вичин военнийралди машгүр я. Сантай хуърий 12 офицер акъатнава. Абурукай полковник Абусалат Ислямова Россиядин ФСБ-да, полковник Чубанбег Азизова, полковник Декабр Азадова ва полковник-лейтенант Навруз Азизова Россиядин Къенепатан Кариин Министерство, полковник-лейтенант тир Элдар Алексирова ва Мубариз Курумова Азербайжандын къулгүчзана. Гъа инал лугъун хъи, Ватандын Чехи даявела 102 зинданмуругъвиди иширакнай. Абурукай 57 кас къегъалвиледи гъелек хънай. 45 кас хур орденривни медалрив ацПирна хтанай. Исятда абурукай хуъре тек са кас, 87 яшинда авай Гъэретали Аллагъкулиев ама. Ада Чехи Гъалиб-вилин 65-йис виливди хуъза.

Лезги БЕГЪЛУЛ,
Кълар райондин Зинданмуругърин хуър.

ХАЙИ ЧАЛАН КЪАДИР ХЬУХЬ!

Жегъилрин редакциядин элкъвей столдихъ веревирдер

21-февраль вири дуьньяди дидед чалан югъ хьиз къейд ийизва.
Хайи Чал, меденият, адетар вине къазвай миллионралди инсанар патал
и югъ сувар я.

Жуван чатI чарада
н танурдин фалай
хъсан я.

Лезги халкъдин мисал

Вичин килин везифа лезги чал хүн ва вилик тухун тирди малумарнавай "Самур" газетдин редакцияди чалан сувар и гылерда маҳсусдаказ къейд авуна. Халкъдин адетариз талукъарнавай Шинин йисан сад лагай мянрекатдиз къиватI хъсанай жегъилри лезги чалакай веревирдер авуна. Азербайжандин чара-чара вузра къелзтай абур Хачмаз, Къуба, Къипар ва Къебеле районрин векилар тир.

"Самур" газетдин килин редактор Седакъет Керимовади ва редактордин заместитель Музыффер Меликмамедова тухвай мянрекат гзаф марагълуз кыле фена. Ифин алай месэлайрикай вири рикI алаз рахана. Веревирдер ийидай вахтунда агъадихъ галай гъялар ашкара хана.

Сад лагъайди, жегъилприз дидедин чал пис чизвачир. Абурувай чипи фикирар рөгъятдиз ачухариз жезвай. Садбуру чипай аслу тушиз гагъ-гагъ патан чаларин гафарикай менфят къацузвайтIани, санлай абурун рахунрин чал пис тушир.

Къвед лагъайди, жегъилри дидед чалан таъсиб чугвазвайди ашкара тир. Абуру вирида хайи чалан гележегдикай фагъум-завай.

Пуд лагъайди, мянрекатдиз атанвай бязи жегъилрилай къелкъин алакъизвачир. Студентри чипи хиве къурвал, садбуру са шумуд къецепатан чалар чирнава, анжак лезги чалан грамматика-дихъ гелкъивенвач.

Ингье рикI ахъядай кар амтири хи, абурувиридаз лезгидалди къел-къин чириз къанзай. Редакцияди са береда тешкилай, гила цийи къилелай кардик кухтунвай чалан тарсара иштирак авун абурун мурад тир.

Садбуру чи жегъилрин са татгайвилкай къилди ихтилатна. Абуру районрай Бакудиз къелиз атай са бязи лезги жегъилри дидедин чал са акъванни кваз къазвай лагъана.

Редакциядин къалахдарри жегъилрин дуьнъякъатуна, лезги эдебиятдикай чирвилер винел акъудун патал тухвай сүгъбетарни рикI ахъядайбур хана. Чи клас-сикрикай, абурун яратмишунрикай гзаф малуматар авай студентрихъ. Садбуру лезгидалди хуралай шириар къелайла вири гъейран хана.

Жегъилрихъ къалабулух кутазвай месэлайрин авай. "Самурдин" алатай тилитда чап хъанвай "Шабаш" макъаладихъ авсиятда абуру чипи фикирар ачухарна. Халкъдин тъварцIиз леке гъизвай и адет негъ авунин карда вирида мукъувай иштиракна къанзайди малумарна.

Ихътин месэлайрикай садни хуверин агъалийрин ичкидал рикI хүн тирди къейд авур жегъилрин веревирдери са кар субутзай хъи, чирвилерихъ ялзай, къелунал рикI алай инсанри садрани ичкидиз майилвал къалурдач. И бала алуудун патал халкъ гъавурда туну къанзава.

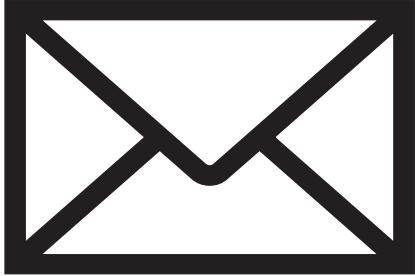
Чайдин суфрадихъ ацукуна

верци ихтилатрал илигай жегъилриз вахт гъикI акъватнаты чир хъянач. Абуру газетдиз рөгъбервал гузтай касриз мярекат тухунай разивал къалурна ва ихътин тедбири пар фад-фад тухун герек тирди къейд авуна.

Куббра КЕРИМОВА

Редакциядай: Чна тедбирида мукъувай иштирак авур ва ам къелемдиз къачур Къибле Университетдин студент Куббра Керимовадиз, гъакIин Азербайжандин Педагогикадин Университетдин студентар Элман Талыбоваз, Марат Зульфикъароваз, Элнур Омароваз, Самир Пирметоваз ва Сервет Аллагъвердиеваз, Азербайжандин Славян Университетдин студент Саид Османовадиз, Азербайжандин Милли Авиациядин Академиядин студентар Элмин Рамазановаз, Вадим Ярметоваз, Вуьсал Гъасановаз, Рауф Гъасанбековаз, А.Зейналлычин тъварунхъ галай Музыкадин Училищедин студент Альфия Рустамовадиз, Азербайжандин Кооперациядин Университетдин студент Заур Мирзагъеваз, Азербайжандин Экономикадин Университетдин студентар Рафаэл Гъажиеваз, Назир Мазановаз, Руфат Рустамоваз, Азербайжандин Эцигурин Университетдин студентар Анар Абдулкеримоваз, Фарид Мурадоваз, Самир Пирметоваз, Тарлан Сефероваз ва Орхан Незироваз, "Азербайжан" Университетдин студент Орхан Жавадоваз ва гъакIин Намикъ Худавердиеваз разивал къалурзава.

ВАН АВУНА КУТУГАЙ КАР ТУШ

"Самур" газетдин алай йисан 30-январдин тилитдиз "Редактордин гаф" рубрика-дик кваз акъятнавай "Шабаш" макъалади маса келзайвайбуруз хыз зазни эсер авуна. Гаф важибул месэла къарагъарнава газетди. Гъамиша маса халкъарин векил-ри лезги меҳъярар чешне яз къалурдай. Вучиз лагъайтА чи меҳъярар мукъва-къилири, вири хуърум къумекна арадал гъизвай. Шабашар галачир, къве жегъиль баҳтул хун патал къиле тухузвой, элдин рикел аламукъдай мярекатар тир абур. И мярекатар акъван хъсандиз, демер акъван турлудиз тухудай хъи, на лугъуди, им меҳъяр вай, сувар я.

Зи рикел хъсандиз алама, алтат асиридин 60-йисара зун дидедиз хъайи Къуба райондин Дигагъ хуъре меҳъярар са масакла къиле фидай. Са нин ятИани меҳъярар жервал я лагъайла, анжах и мярекатдин исесийри вай, мукъва-къилири, къуншири, вири хуърум гъазурвилем ақвадай. Мехъерзайвайбуруз къумек гун патал садбуру беゼтишнавай къаарнин жунгавар тухудай. Дишгълири хунчаяр къуна фидайла, хуъре зуърнедин ван гътайла, виридан чина хъвер аваз, баҳтул яз акурла чаз акъван хвешидай хъи. Мехъярдай йикъара инсанар адетдин йикъара авайдалай шад ва мегърибан яз ақвадай. На лугъуди, меҳъерзайвайди са кас вай, вири хуър я.

Мехъерихъ анжах тъямул тъульнар, атири вирини чкидай шурвайр, кабабар жедай. Хуъре гъвчидайлай Чехидалди меҳъерин шурва тъун тавур касни амукъдачир. А вахтара чи хуъре иччи вуч ятА чидачир. Гъавилляй вири мярекатар эдеблудиз къиле фидай.

Гила лугъун шабашдикай. Чи хуъре ам иллаки авай затI тушири. Хъсан къульзайвайбуруз дишгълири пишкеш яз бишмейри, итими бармакар гудай. Жегъилири гъа бишмейри бармакар алаз къуыл хъувуна жемятдиз разивал къалурдай. Гъар меҳъерихъ гъич тахъайтА 10-15 жегъилди ихътин савкъватар къачудай. Къульнул сад лагъай чка къурбуруз чамран ва сусан патай багъалу савкъватар гудай. Мехъер къутягъ хъайлани вири адакай рикI алаз раҳадай.

Бес гила? Гила чун шабашдикай раҳазва. Чилерал гадарзайвай, къульзайвайбурун гъиле вугузвай къацIай пуларикай раҳазва. Гынай атайди я халкъдин мярекатдихъ рехне кутазвай ихътин чуру адет? Зун газетдин редактордин фикердиз шерик я. Шабаш арадай ақудна къланзайвайди я. Им лезгийриз ярашшар карни туш. И чуру адет чурунин эвелни эвел меҳъерин исесиди къумек гана къланзава. Месела, гила Дигагъирин хуъре са бязи ксари шабаш галачир меҳъярар деб кутунва. Гыкъван къантА къулы ая, амма шабаш авач. Гъа икI, меҳъерик иччирия гудай адени терг ийиз къланзава. Ша, чна ихътин къарник къуын кутан. Гъар са лезги шабашдин, гъакIни чи меҳъерихъ рехне кутазвай маса пис адетрин аксина женг Чуругуна къланзава. Чна ихътин адетрия чи халкъдин мариғатдиз леке гъиз туна къланзава.

**Гүлхар ГҮЛЬИЕВА,
Баку.**

Жуван къулав
виридалайни
къулай я.

Лезги халкъдин
мисал

ЧАРАР

"ЛЕЗГИ ЧАЛАР" КТАБДИКАЙ ВЕРЕВИРДЕР

Муъзеффер Меликмамедован лезги чалан илимдик пай кутазвай "Лезги Чалар" ктаб келзайвайбуру гзаф хушвиледи къабулна. Вучиз лагъайтА и ктабда икъван гагъди лезги чалан илимдин тупIалай тавунвай месэлэяр ахтармишава, гафариз анжах чалан илимдин вай, гъакIни тарихдин, географиядин ва археологиядин илимрин къумекдалди баянар гузва. Гекъигунини тарихдин рекъельди маса чалари чавай къачунвай цУдралди гафарин дувулар тайнарзава. Лезги чалан куъгъне къатарик акатзавай шумудни са гафарин акъатай чкаяр къадим ва юкъван виши йисарин авторрин ктабра дувушуши жезвай делилрин къумекдалди чирзава. Сифте яз лезги чалан къуба наречие пуд диалектдикай ибарат тирди субутзава. Са гафуналди, "Лезги Чалар" чи чалан илим са шумуд хилля вилик тухузвай зурба илимдин къвалах я. Гъа ихътин лайихлувилем фикирда къуна келзайвайбуру ктабдикай редакциядиз шумудни са макъалаяр ракъурнава. Агъадихъ чна а макъалайрикай бязибур келдайбурув агакъарзава.

ЛЕКЪРЕН ЛУВАР

Лезги чалакай кхъенвай ктабрин арада Муъзеффер Меликмамедован "Лезги Чалар" ктаб тай авачирди я. А ктаб келдайла зи рикел машгъур алым Гъ. Паулан гафар хтан: "Чалан илим тарихдин илим я, тарих галачир чалан илим авач ва жедайдини туш." И гафарив гекъигайтА, М. Меликмамедова вичин ктабда лезги чаланни лезги тарих са рекъяя ахтармишна къве дагъдикай са Чехи дагъ авуна. Заз адаптациядай чи чални тарих са лекърен къве лув хъиз акуна. Автордиз тарихдин сур вахтарин лезги гафар къетен жуъреда аквазватА, адахъ лекърен вилер ава, ада лезги чалан са бязи алимрэз и месэла, "акI туш, икI я" лагъана субутзаватА, адан тур хиди я. Авторди лезги лексикадин, морфологиядин дувулар, топонимар, КIеле патан вири лезги чаларин гафар сафунай ягъз абур къадимбур тирди, вичихъ ихътин пар ялдай мягъкем лувар, гъам лезги чалакай, гъамни лезгийрин тарихдикай сад хъиз дерин чирвилер авайди субутзава. Лекърен лувар сад лезгидин чал ятА, мукъуди адан тарих я.

Къадим чешмейрай, иллаки Алупандин девиррихъ галаз алакъалу чешмейрай лезги чалан гуънгульна амачир цУдралди топонимар, вишералди къадим лезги шегъеринни хуърерин тъварар чав вахгъзвай къелемэгълидиз чалан пешекарри чин разивал къалурзава.

Авайвал лугъун хъи, чалан михъивал ва къенивал патал женг Чуругазвай чи сейли къелемэгълийрин хчи макъалайри са бязибурук къалабулух кутазва. Зи рикел хъсандиз алама, чи тъвар-ван авай шаир ва журналист Се-

дакъет Керимовадин "Лезги газетдин" чирриз акъатай "Катран мука кард жеда" макъалади Дагъустандин са бязи лезгийрихъ къалабулух кутунай. "Къубавири чириз чал чирзава" лагъай-бүрни хъана. С. Керимовадин: "Гагъагъ чи чал авай гъал акурла шехъиз кълан жеда инсандиз. Чна адан къунвай гъад, адан ийизвай инад вуч я? Икъван мусибатар са маса чалан къилел атанийтА, бажагъат ам амуқыз тир. Лезги чал амуқуний себеб лагъайтА, адан дувулар гзаф деринда хъун я. ТахъайтА фадлай къуранай ам. Са тъимил къван хъайтАни чун адаптациядай къайтъудихъ гелкъвейтА, чи чал мадни мублагъ, мадни девлетлу жеда" гафар хуш туширбүрни хъланай. Анжах ихътинбур тъимил я. Лезги чалан къенни гъалди къарсурзавай, ам хъсанарун патал алахъзайвайбурун къадар лагъайтА, къвердавай паря жезва.

Гъа инал лугъун хъи, чи чал девлетлу авун патал гзаф алахъунар ийизвай Муъзеффер Меликмамедова Азербайжандин ва Дагъустандин лезги хуърера къектвена халкъдивай чи тийижир, чи рикел аллатнавай гафар къватIдайла, чи са бязи алимри маса чаларин гафарганар вилик тұна гъи лезги гафъ чалай "атанвайди" ятА жагъурзайвай. Муъзеффера лагъайтА, чи литературадин чала авачир гафар жагъуриз, къынира менфят къачун патал 500-дай агақына гафар теклиғизава. Ада теклиғизава са бязи гафар чал пеласг къынран (пеласг къыннар ачуҳардай ктаб и мукъвара чапдай акъатда) дувушуши жезва. "Лезги Чалар" ктабдади Муъзеффер Меликмамедова сифте яз лезги чални тарих санал чирдай шегъре рехъ кутуна.

**Яралы ЯРАЛИЕВ,
"ЮЖДАГ" институтдин профессор,
Дербент шеърь.**

ДАМАХ КУТАЗВА

"Лезги Чалар" ктаб чапдай акъудунай за Муъзеффер Меликмамедоваз жуван разивал къалурзава. Заз чиз, им гзафни-гзаф зурба илимдин къвалах я. И ктаб са институтди са шумуд йисуз къилиз акъудзавай къвалахдиз барабар я. Чахъ дамах кутазвай "Лезги Чалар" гъам чи чал, гъамни тарих чирун патал тай авачир ктаб я. И ктабдин бинедаллаз этнографиядай, ономастикадай, лексикадай цУдралди диссертацияр хъуз жеда.

Ктаб арадиз гъун патал авторди чехи зегъмет чи гуунва. Ам келдайла зи рикелни са бязи делилар хтана. Квахънавай хуърерик чи Къевепеле райондин Мучугъ хуърни акатзава. Ам гилан Лацар хуърун патав кутур яшайишин макан тир. Къевепеле районда лезгийрин Зергерли ва абур маса милләтихъ галаз санал яшамиш жезвай Чархана, Пирелли, Чухур Къевепеле, Хырхатала, Къушлар, Шамлы хътиң хуърерни ава.

Авторди гъам Дагъустандин, гъамни Азербайжандин лезги хуърерин гъакъындей гзаф гегъенш малуматар ганва ва сифте яз чи ойконимрин индексда икъван гагъди гъатнавачир цУдралди хуърерин тъварар гъатнава.

Рик шадардай кратикай садни ам я хъи, ктаб чалан илимдин талукъди ятАни, ада империйри чи халкъдин къилел гъайи гзаф мусибатарни делилрин бинедал алаз субутзава. Вичихъ гзаф лайихлувилем авай "Лезги Чалар" ктаб гъар са лезгидин рикI алай ктаб хъунух герек я.

**Эбъулфез КАМАРВАНВИ,
Баку.**

"САМУРДИН" МЕКТЕБ

КЬУРАГЬ АФИЗАТАН 110 ЙИС

ХЪАЙИ ГУЖАР ЭХИЗ ХЪАНАЧ...

Лезгийрихъ дишегъли шаирар гзаф хъана. Амма абурукай гъеле чаз малум хъанвайди са шумуд я: Билисанви Гулгер, Зейнаб Хиневи, Миграгъ Къемер, Лейли ха-ну, Сталь Саяд, Къурагъ Афизат, Къе-Пир Айисат ва мсб. Эхиримжи 10-12 йисан къене чаз чир хъайи Билисанви Гулгеракай сифте яз малуматар къватайди Муззеффер Меликмамедов, Къурагъ Афизатакай сифтегълан макъала кхъеиди ("Литературдин Дагъустан", № 6, 1989) Шамседин Исаев я.

Къурагъ Афизат тахминан 1900-йисуз Къурагърин хувре дидедиз хъана. Адан тухумди, ЯркИ патай атана, Къурагъа чипз бине кутунвай. Гъавилий Афизатан бубадиз "ЯркИ Сулейман" лугъудай. Ада хейлин йисара Бакуда флялевиле къвалаха ва руш гъеле гъвечизмаз ам рагъметдиз фена. Афизат дидеди тербия гана чехи авуна. Лугъузва хъи, рушан рикI аял чавалай халкъдин манийрал, къисайрал, риваят-рал гзаф алай. Гугъуынлай вичини меҳъерик, межлиса, мелера, яргъи ийфера ацуқай къвалера манияя түкъуриз, абур ширин сеси-наиди лугъудай. Афизат жегъиль йисарин дуст Мурадова Бигимагъади ва гъакИни къурагъжуван Акимова. Имината тестикъарайвал, лезги халкъдин арада машгъур "Я Ханум", "Вили гъунеда", "Загъадур" манийрин автор Афизат я. Рушар свас авай къвализ къватI хъайила, манийрик къил кутадайди гъамиша Афизат тир.

"Загъадур" хордалди лугъудай шад, къубан мани я. Адан гуручевал и мани рушарни гадаир къве пай хъана лугъунчай ибарат я. Афизата къил кутадай, хор гадайри тамардай.

Афизат:
Багъдин юкъвал нур аватна,
Хурудик квай михы седеф.
Чаз кылеллай агъад ганач,
Садакайни туш зун бейкеф.

Итимрин хор:
Загъадур-загъа,
Гада Мирзегъа.
Бажи ваз къурбанд,
Балабег агъа.

Загъадур, Мирзегъа, Балабег-гъа, Баламирзегъа - ибур свас къанзавай гадаир я. Бажи Балабеган лишанлу адахли я. Гъа икI гъар се-ферда.

Хуърун къене жемятдин умъурда жезвай вакъиаир Афизатан манияр галачиз садни кылы фин мумкин кар тушир. Гайиф хъи, винидихъ тъварар къунвай хордун манияр квачиз, икъван гагъда чал агақнавайди адан са шумуд мани я: "Клани ярдиз", "Ухът, гъа-рай гуж", "Дидедиз", "Зунни туна фена зи яр", "Я эллэр", "Анварб-гэз". Ибур саки вири яшлу къурагъийриз хуралий чизва.

Къурагърин хуърий тир, вичин яшар гзаф хъана, рагъметдиз фейи Магъарамов Юсуфа рикIел хидай: "Гатун са няниз зун жуван дуст Мегъамедни галаз къамун кыилел акъвазнавай. Им жегъилри рушар вилив хуъдай ва чипз сусар хъядай чка тир. Къамун атАа пата авай булахидай чи вилик са къефле рушар хтана. Мегъамеда兹 абурукай къакъан ва шумал буйдин са руш бенгъиши хъана, адавай вичиз хъвадай яд гун таалабна. Жейрандиз ухшар руша вичин къил хкажна, фагъумлу вилералди гададин буй-бухах, къаверилай кылелди, алшумна. Рушавай, "Булах яргъа авач, фена жуваз къамай къван хъухъ", - лагъайтани жедай. Амма ада, са күйтани тавуна, гададив къайи яд авай жем вугана. Ам Афизат тир. Гъа чавалай жегъилрин рикIел ашкъидин ялав къукъиена..."

Афизатбурун къвалер хуърун вини кылие, МирчИиррин магълема авай. Мегъамедни хуърун агъа кылие, Манчаррин магълема яшамиш жезвай. Рушан вилер гъамиша айвандикай ярдин къвалерал алаз жедалдай.

Гагъ-гагъ дидедихъай чинеба гурунши хъайила, жегъилри чипз ашкъидин цай сефил ва гъамлу манийралди рекъидай:

Неинки са дустар, гъакI вири хуър чалал атана. Садбуру къани-бурун язух чугвадай, мулькубур абурул пехил тир. Дидедизин аквазва: рушан гъал къвердавай пис я, жегъиль беден къуразва, югъ-ийф вилерал нагъвала. Руша абур михъз-вач, рикIин дерт вишин накъварин вире батмишарзана:

Мегъамед туш, пагъливан я,
Вили цава къугъвадай къущ.
Я чан диде, куъз хана на,
Мегъамедаз тағудай руш?

Эхир дидедин рикI регъимлу хъана (къван туш эхир). Ада гъвалал-

вал гана, жегъилар эвлениши хъана.

Амма меҳъер авуна са йисни тахъанмаз, Мегъамед са Чиб чил патал девлетту миредин къурбанд хъана: ам душушуциди къена. Жегъиль дишегъидизи умъурхулда рикIелай тефидай зулум, гуж хъана. Гъиле-гъиль аваз түкъурай къве шири: "Ухът, гъа-рай гуж", "Зунни туна фена зи яр" Афизатан яратмишунрин кукъуш, кайи рикIий акътавай агъузар я:

Са тис кламай ярдихъ галаз къекъведай,
Чулагъ суроз фена зи яр тежъкъведай.
Вичиз къий вуч лагъайтан хуъредай.
Зунни туна фена зи яр дунъядай.

Чан аламаз гъикI гъвтара, яр, вун кепце?
Гъич кас авач ви сес авай и хуре.
Гъалалвай це, тахсир вид туш, гъил гище,
Зунни туна фена зи яр дунъядай.

Мегъамед, рикIий иви авахъна физ, чилел ярх хъанвала, Афизат адан патав агакъизава. Адаз вичин сив эцигна, хиряй къецелди гадарзавай иви акъваззариз къам хъаналдай.

Югъди-ийфди эрзиман я ви сурал,
Хъульеда жал дуст-дүшмандин паб-аял?
Зун иви къаз машгъул хъана ви хурал,
Зунни туна фена зи яр дунъядай.

Виридалай къунай за зи яр вине,
Жегъизамаз амукъи чи гъил гыле.
Курум-курум нагъвакъвазна зи виле,
Зунни туна фена зи яр дунъядай.

Такабурлу, жуъртлу ва михъи рикI авай дишегъли яз, рекъидалди Мегъамед адан рикIий акътни ий-извач. Лугъузва хъи, Афизат адан талукъри гужуналди Къурбалийрин магълема авай Ибрагым лугъудай касдиз гъульуз хгана. Ятани ам айвандин кылие, Мегъамед кучуднай сураиз килигиз, шехъиз, агузариз ацуқъидалдай.

Къвед лагъай гъульукъ Афизат акъваззавач. Ам, эхирни, дидедин патав хквевза. Адаз са рушни хънвай. Гъульуз ам дидедив вахгузвач, я вичивайни хуъз жевзач, са Тимил вахтундайлам рекъизва.

Гъа икI, Афизатан умъур лап къуруди ва бахтсузди хъана. Ам 1920-йисуз, вичиз хъайи гужар эхи ийиз тахъана, рикI-рикI түльна, рагъметдиз фена. Амма чи халкъди жуван бажарагълу руш рикIелай алуздавач. Афизатан экъу къамат къенин юкъузчи фикирра сагъ ява адан яратмишунар жагъур хъийизва, абур рикI алаз эзберзана.

Зульейха Саркарова Татарстан Республикадин Елабуга шегъердин Медениятдинни Харусенятдин Училищедин директордин заместитель я. И савадлу ва алакъунар авай лезги тават шегъердин сейли муаллимикай я.

Чирвал акъулдин

ЭКВ я.

Лезги халкъдин мисал

ЧИДАЧТЛА - ЧИРА!

Лезги элифракай дувз
менфят къачун паталди агъ-
адихъ галай гъарфар
гъикI кхъидатла ва
кIелдатла чира

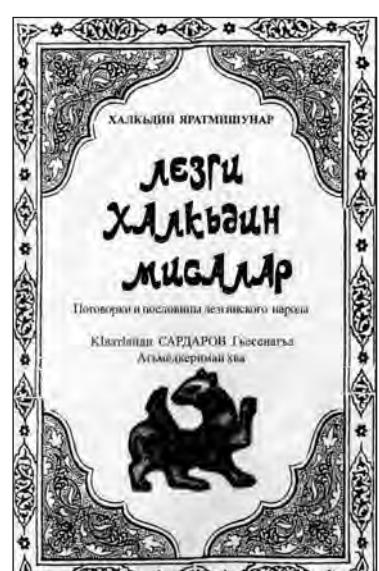
Гъ - гъуцар, гъал, гъаб, гъургъвер, гъед
Гъ - гъуль, гъекъ, гъер, гъум, гъерт, гъурмет
Къ - къав, къай, къад, къеме, къвал, къен
Къ - къвал, къал, къед, къенер, къел, къил, къев
КI - къарас, къел, къалах, къубан, къам, къунчи
ПI - Пини, Пил, Пир, Пузар, Пил, ПивитI
ТI - Танур, Тапар, Тач, Тив, Туб, Тенкъ
Уь - улчи, узден, узлен, ульугъан, уннуу, ушчукъ
Хъ - хъалхъам, хъалхъас, хъама, хъач, хъвехъ
Хъ - хъар, хъел, хъирхъам, хъахъ, хъурхъур
ЦI - Цай, Цайлапан, Цам, Цилих, Цил, ЦекIв
ЧI - Чагъан, ЧатI, Чемерук, ЧичI, ЧигъичЧигъ

ЦИЙИ КТАБ

Лезги халкъдин меденият, адан а детар, хайи Чалан дад чи фольклорди хъиз са куынни хвенивач. Гъавилий халкъдин яратмишунринин и жанди къвердавай газа инсанар вичихъ ялзана. РикI ахъайдай кар ам я хъи, пешекарри хъиз гъеввескаррини ада марагъ къалурзана.

И мукъвара Дербентда лезги халкъдин мисалар" ктаб чапдай акъудай Гъесенагъа Сердаров чи Твар-ван авай алим я. Къар райондин ГадацИийхуърт тир, Азербайжандин Политехнический Институт акъалтIарай, 1991-йисуз диссертация хвена техникин илимринган кандидатвилин Твар къачур ада алай вахтунда Грозныдин НафтIадин Институтдин Дербентдин филиалда муаллимвал ийизва.

Лезги Чалал газни-газаф рикI алай чи сейли алимди бубайрин мисалар къве Чалал Келдайбурув агакъарун дамах кутадай кар я.

"ZİRVƏ AZ" ZİRVƏDƏDİR

Bakının səhiyyə ocaqları arasında özünəməxsus yeri olan "Zirvə Az" klinikası 3-cü mikrorayonda, Əcəmi metrosunun yaxınlığında yerləşir. Fəaliyyəti dövründə tibb kadrlarının peşəkarlığı ilə əhalinin hörmət və etibarını qazanmış bu müəssisədə müasir tələblərə cavab verən müayinə və müalicə üsullarından geniş istifadə olunur. Müasir diaqnostika avadanlığı ilə xəstələrə xidmet edən klinikanın Avropa standartlarına uyğun dəqiq laboratoriya müayinələri burada işini sevən peşəkarların çalışdığından xəbər verir. Burada

✓ terapevt	✓ Laboratoriya
✓ nevropatoloq	✓ UZI
✓ stomatoloq	✓ EKQ
✓ pediatr	✓ "Dianel" diaqnostikası
✓ ginekoloq	✓ Müalicəvi masaj
✓ qasterenteroloq	✓ "Seraqem" masajı
və başqa mütəxəssislər	✓ Reflektoterapiya (iyəbatırma)
əhalinin xidmətindədir.	✓ Manual terapiya
	✓ Zəlilərlə müalicə
	və digər müalicə üsullarından
	geniş istifadə olunur.

Belə üsullardan biri ozonla müalicədir. Yüksek səmərəli və sərfli müalicə üsulu olan ozonoterapiyanın köməyi ilə ürək qan-damar, nevroloji, uroloji, dəri-zöhrəvi, şəkerli diabetli xəstələri müalicə etmək olur. Bir sıra bakteriyaları, virus və göbələkləri mehv edən, oksigenin hüceyrələrə çatdırılmasını yaxşılaşdırın, orqanizmdən xolesterini xaric edərək maddələr mübadiləsini normallaşdırın ozonoterapiya burada müvəffəqiyyətlə tətbiq edilir.

"Zirvə Az" klinikasının rəhbəri, təvazökar və işinə vurğun Mariya Təhməzova on ilə yaxındır ki, Azərbaycanın səhiyyə sistemində çalışır. Son illərə kimi "Mariya" adı ilə tanınan, 2009-cu ildən "Zirvə Az" kimi fəaliyyətini davam etdirən klinikanın dövrün tələbləri səviyyəsində fəaliyyət göstərməsi üçün M.Təhməzova və onun rəhbərlik etdiyi kollektiv bütün qüvvə və bacarığını sərf edir.

Ünvan: Hüseynbala Əliyev pr.36
Tel.: (+99412) 568-32-39,
(+99412) 568-32-38
e-mail: m-klinika@mail.ru

ƏNƏNƏ DAVAM EDİR

1835-ci ilde məşhur ma-
rifçi, tarixçi, şair və siyasi
xadim A.Bakıxanovun bağlar diyarı Qubada
yaratdığı "Gülüstan" ədəbi məclisinin bu il 175
illik yubileyi qeyd ediləcək. O dövrə Azer-
baycanın və Dağıstanın xeyli ədəbi qüvvələri-
ni cəlb etmiş bu məclisdə məşhur şairlər yek-
tişmişdi.

Hazırda "Gülüstan" elmi-ədəbi məclisi ad-
lanan qurumun müntəzəm olaraq ayda bir də-
fə məşğələləri keçirilir. Ədəbi məclisin 50-yə
yaxın üzvü vardır. Onların çoxu öz dəst-xətti
ilə seçilmiş qələm sahibləridir. Məclisin üzvləri
böyük ədəbin qoyduğu ənənəni davam etdir-
mək üçün səylər çalışırlar.

Son illərdə tanınmış şairlər Ələkbər Salah-

"GÜLÜSTAN" - 175

zadə, Kələntər Kələntərli,
Oktay Rza, Şahin Fazıl,
Yusif Həsənbəy, İslam Türkay, filologiya elmləri doktoru, professor Nazif Ələkbərli, MEA-nın folklor institutunun elmi işçisi Əli Kərimbəyli, Vyana Dövlət Universitetinin professoru Aslan Şir və başqaları elmi-ədəbi məclisin qonağı olmuş, onun üzvlərinə öz tövsiyələrini vermişlər. Respublika Televiziyasında nümayiş etdirilmiş "Qüdsi" filminde "Gülüstan" elmi-ədəbi məclisinin fəaliyyəti də öz əksini tapmışdır.

Şixəmməd SEYİDMƏMMƏDOV,
"Gülüstan" elmi-ədəbi məclisinin sədri,
Azərbaycan Yazarılar Birliyinin üzvü,
"Araz" ədəbi mükafatı laureati.

Qusar şəhərinin Mirzə Vəliyev küçəsində təcili olaraq
4 sot meyvə verən bağı, daimi suyu, qazı, telefonu
olan ikimərtəbəli ev satılır.

Əlaqə telefonu: 432-92-17.

Qusarın mərkəzindən 2-km aralıda yerləşən Köhnə Xudat kəndində, 20 sot torpaq sahəsində müasir tipli, h/t evin içində, 30 m 3 su hovuzu, işığı, qazı, çoxlu sayıda meyvə, qoz ağacları, giriş qapıları və darvazası dəmirdən, plastik pəncərə və qapıları, Finlandiya istehsalı olan qırmızı dam örtülü, qarajı olan 2 mərtəbəli, mansardalı ev satılır. Bütün sənədləri qaydasındadır.

Qiyməti: 77 000 manat. Bakıda 2-3 otaqlı evlə də dəyişirəm.
Tel.: + (994) 50 220-63-60, Əyyub

САМУР

Главный редактор
Седагет КЕРИМОВА

Адрес редакции: AZ 1073 Баку, Мегбуат проспекти, 529-й квартал, Издательство "Азербайджан", этаж 3, каб. № 101.

www.samurpress.com
админ.сайта: admin@samurpress.com
e-mail:sedagetkerimova@rambler.ru

Расчетный счет

26233080000
Капитал банк г.Баку
1-й Ясамальский филиал
код 200037
ВОИН 130024708

Газета
зарегистрирована в
Министерстве печати и
информации
Азербайджанской
Республики. Рег. № 78

Индекс: 5581
Тираж: 2000
Заказ: 837
Тел: 432-92-17

НАПЕЧАТАНА В ИЗДАТЕЛЬСТВЕ "АЗЕРБАЙДЖАН"

ГАФАЛАГ

Къардав, къарлав	- беден еке, акул
Тимил авай кас	- газа къеви тахъанвай мурк
Къарут	- къауф
Къаталан хүн	- хъель атун
Къаткана	- ксаны
Къах(ал)	- къакъан чка
Къахаж	- къах, къурурнавай як
Къацак	- къацу вилер квайди
Къвак	- хурлинкі
Къвач	- зибилар къватидай чка
Къвашхъ	- цлаз ягъяй куб
Къваъ	- кис, секин
Къвериган	- къугъун
Къебекъян	- къалчахдин чанаҳ
Къев	- чилик жедай майва
Къеъгъ	- къир (санжак хътин)
Къедерар	- къараасдин гуарар
Къедив	- къугъун (хоккей хътин)
Къекъвен	- экъвең
Къекъер	- къекъер, къвачин метелай винел пад
Къелкъвен	- гелкъуын
Къидгинун	- хқадарун
Къикъен	- аял цукал къун
Къиперхъян	- руыц
Къираул	- мукъувай аквадайди

Къиблепатан Дагъустандин Гелхен хъ-
ряй гафар къватайди профессор Ярали
Яралиев я.

ВНИМАНИЕ, КОНКУРС!

Лезгинское культурное общество "Са-
мур" (город Харьков) проводит конкурс
на знание лезгинской культуры. Пред-
ставляем вашему вниманию три конкурс-
ных вопроса .

В конкурсе могут принять участие уча-
щиеся среднеобразовательных школ неза-
висимо от места проживания.

Вопрос 1. Регионы компактного
проживания лезгин.

Вопрос 2. Опишите лезгинскую
национальную одежду.

Вопрос 3. Лезгинская кухня на
празнике "ЯРАН СУВАР".

Победителей ждут призы.

Ждем ваших ответов до 15 марта 2010 года по ад-
ресу: lezgi-fe@mail.ru